

Аннотация

Осуществлена попытка проанализировать отдельные аспекты в деятельности Укоопсоюза, определить его место в народном хозяйстве Украины в исследуемый период.

Ключевые слова - Укоопсоюз, потребительская кооперация, послевоенный период, Украина.

Annotation

An attempt to analyze some aspects of Ukoopspilka, to define its place in the economy of Ukraine in the study period.

Keywords - Ukoopspilka, consumer cooperatives, the postwar period, Ukraine.

УДК 94:316.42-056.24(477)«1920/1930»

**Віктор Шарпаний
(Київ)**

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ІНВАЛІДІВ ВІЙНИ В УСРР В 1920-1930-Х РОКАХ

Аналізується загальна чисельність інвалідів двох воєн – першої світової та громадянської, класифікація соціального статусу, а також види матеріальної, побутової, медичної та соціально-реабіліційної допомоги. Висвітлюється політико-ідеологічний аспект системи соціального забезпечення даної соціальної категорії населення України в 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: радянська влада, соціальне забезпечення, продпайок, соціальний статус, взаємодопомога, працевлаштування.

Дослідження статусу та соціального забезпечення інвалідів першої світової і громадянської воєн залишається поза увагою політологів, соціологів та істориків, які висвітлюють проблеми військової історії. Ця соціальна категорія населення не стала предметом та об'єктом її дослідження у контексті соціально-класової структури радянського суспільства 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Актуальність вивчення згаданої науково-історичної проблеми зумовлена декількома факторами: відсутністю монографічних праць та статей, необхідністю з'ясування загальної чисельності цієї групи серед демографічних втрат двох воєн – першої світової та громадянської, виявлення специфіки та видів соціальних допомог знедолених у 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Об'єктом даного дослідження є соціальна політика радянської держави, її система соціального забезпечення населення, а предметом – кількісний склад, соціальний статус та види матеріальної, побутової, медичної і соціально-реабілітаційної допомоги інвалідам війни.

Наукова новизна полягає в тому, що ця проблема висвітлюється вперше в історичній літературі, є ключовим підходом до вивчення історії повсякденного життя українського суспільства періоду тоталітаризму. Завданням статті є виявлення загальної чисельності інвалідів війни, їх виокремлення з сумарної кількості жертв і втрат, класифікація соціального статусу інвалідів, які відповідали категорії військових, а також аналіз конкретних організаційних форм державної допомоги в Україні 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. Автор свідомий того, що протягом 1932 – 1933 рр., коли в українських селах масово гинули від голоду селяни, система соціального забезпечення втратила для них рятівні функції. Хронологічна межа початку 30-х рр. ХХ ст. враховує обставини голодомору, які заслуговують окремого з'ясування, а саме, чому держава відмовилася від соціального забезпечення українських селян, вдаючись до економічного визиску, позбавлення засобів існування, масових репресій.

Соціально-демографічні втрати населення внаслідок Першої світової війни, революції, громадянських воєн, епідемій та голоду, які припадають на 1914 – 1921 рр., виявилися катастрофічними. В історико-соціологічних та статистичних виданнях згадуються людські жертви та матеріальні збитки, але вони не вичерпують соціальних глибин апокаліпсису, у якому опинилося суспільство. За роки громадянської війни майже вдвічі зменшилася чисельність робітників, а загальні втрати населення становили 8 млн. осіб, у тому числі 1 млн. бійців Червоної Армії [1]. В архівному фонді Наркомату соціального забезпечення УСРР (НКСЗ) збереглися матеріали Комісії з вивчення санітарних наслідків війни 1914 – 1919 рр., яка діяла при Наркомохоронздоров РСФРР. Вона виявила наступні втрати: 1,6 млн. вбитими, 1,7 млн. інвалідів, понад 2 млн. полонених, з них 50% померло, разом з іншими жертвами чисельність сягнула 6,8 млн. осіб. У роки громадянської війни було мобілізовано 5 млн., тобто втричі менше порівняно з Першою світовою, з них 550 тис. загинуло, 312 тис. від поранень на фронті, а 1,3 млн. осіб стали інвалідами від хвороб, епідемій та отруєнь газами. Для України, враховуючи 20,7% її населення по відношенню до СРСР, статистична служба НКСЗ називає наступні цифри соціально знедолених:

1387000 інвалідів та сімей без годувальника (чоловіка, батька, старшого сина), у тому числі на долю села припадало 428 тис. (286 тис. інвалідів, 142 тис. без годувальника) [2, арк. 2]. Восени 1922 р. начальник гарнізону Москви, звертаючись до уряду з проханням про допомогу військовим, називав цифру 250 тис. з понад одного мільйона інвалідів [3, арк. 12], які перебували на утриманні НКСЗ, тобто дві третини залишалися без належної уваги. Отже, з повноцінної трудової життєдіяльності, крім вбитих і полонених на війні, вилучили, якщо взяти за основу дані Комісії НКСЗ РСФРР, близько 7 млн. осіб.

Офіційна статистика називає різні соціально-професійні групи населення, спираючись на класові ознаки, але уникає даних про інвалідів воєн та соціально знедолених. Статистичні відомості НКСЗ базувалися на даних про чотири групи (інвалідів громадянської, імперіалістичної воєн, родин червоноармійців, загиблих військовослужбовців), які можна віднести до категорії військових. У 1923 – 1924 р. їх налічувалося 158612 осіб (21818 – інвалідів громадянської, 43375 – імперіалістичної воєн, 62785 сімей червоноармійців, 27624 родини полеглих військовослужбовців), а 1925 – 26 р. – 151547, з них інвалідів громадянської – 21065, 51438 – імперіалістичної, 36314 – родин червоноармійців та 42730 загиблих [4]. Це дані про тих, хто перебував на обліку НКСЗ, а не їх загальна чисельність в Україні. У 1927 р. 60887 інвалідів імперіалістичної війни отримували соціальну допомогу, з них 49399 на селі.

Соціальна динаміка перелічених груп населення вирізнялася зменшенням загальної чисельності «підопічних» по окремих категоріях. У 1920 р. органи НКСЗ взяли на облік 740 тис., у 1921 р. їх було 606 тис., а в наступні роки – 220 – 240 тис. осіб, серед яких переважали жертви двох воєн та родини червоноармійців – дві третини контингенту системи соціального забезпечення. Восени 1921 р. лише в установах собезу (будинки притулку, інтернати) знаходилося 206 тис. інвалідів. За роки непу, коли НКСЗ та його місцеві органи перейшли на госпрозрахунок і систему взаємодопомоги, деякі категорії «підопічних» зменшили чисельність, а інші зросли, особливо на селі.

Перебування на обліку зазначених соціальних категорій не гарантувало повного і всебічного матеріально-побутового забезпечення. Інваліди воєн одержували пенсію, утримувалися в установах собезу, безкоштовно мали протези, влаштовували кооперативні товариства. Пенсійним забезпеченням вдалося охопити переважно інвалідів у містах, хоча загальна кількість пенсіонерів постійного забезпечення виявилася далекою від оптимальної. На початку 20-х рр. до їх категорії потрапили майже всі ті, хто мав від органів НКСЗ матеріальну допомогу. У 1921 р. пенсію, тобто соціальне забезпечення, одержували 422 тис. осіб, а у квітні 1927 р. 42 тис., відтак маємо зменшення чисельності у 10 разів. Проте стаціонарних пенсіонерів, тобто з належним юридичним оформленням згідно вимог медичних експертно-класифікаційних комісій, було у 1921 р. 200 тис., а протягом 1926 – 1927 рр. – від 35 до 37 тис. [5].

Отже, судячи з взятих на облік НКСЗ інвалідів громадянської війни, пенсіями забезпечили лише кожного четвертого, а серед інвалідів імперіалістичної – майже кожного шостого. Якщо взяти до уваги розміри пенсій, то вони мали досить символічну функцію соціально-побутового забезпечення: від 7 до 22 крб. у містах і від 3 до 7 крб. у селах.

Проголошення НЕПу вимагало від органів собезу знаходити фінансові джерела та форми самозабезпечення. Три напрямки забезпечення (державне, товариства взаємодопомоги, інвалідна кооперація) мали охопити різні категорії соціально знедолених груп населення. 13 жовтня 1922 р. ВУЦВК та РНК УСРР прийняли декрет «Про методи і форми забезпечення інвалідів війни і праці», яким фактично започаткували розвиток кооперації інвалідів. У 1923 р. діяло 280 товариств, у 1924 р. – 867 кооперативних об'єднань, у яких продуктивною працею займалося близько 12 тис. інвалідів, у тому числі 80 % війни та 20 % праці. У 1924 – 25 р. інваліди одержали 1054 протезів для ніг і 438 для рук [6, арк. 21 – 27]. Щоб поліпшити стан інвалідів громадянської війни ВУЦВК та РНК УСРР у 1925 р. надав цій категорії «право поступати до всіх установ і підприємств на посади, що не вимагають особливої кваліфікації: кур'єрів, двірників, нічних сторожів, денних сторожів, швейцарів, робітників (по кухні, по двору, по садку), лікарняних служників, служників у лабораторіях (не кваліфікованих), аудиторних служників, візників, стайничних, санітарів, палівників парового опалення, приймачів, нарядчиків, експедиторів, стеклографістів, збиральників». Перелічені соціально-професійні групи враховували статистичні довідники, так солдати, офіцери та георгієвські кавалери серед них, яких скалічила війна, ставали візниками і стеклографістами. Для сліпих існували спеціальні секції при Всеукраїнському інституті комуністичної освіти (ВУІКО), які переймалися проблемою їх соціальної адаптації в суспільстві, здійснювали облік сліпих, сприяли організації виробничих артілей і комун, засновували

профшколи і технікуми. В Україні у 1926 р. налічувалося 80 тис. сліпих, з них 20 % зазнали цієї жахливої інвалідності в імперіалістичну та громадянську війнах [7].

Наркомсоцзабез уклав з Наркомпраці угоду про спільне утримання інвалідних будинків, гуртожитків, установ соціального забезпечення, а також сприяння їх освіті. Її підписав нарком НКСЗ УСРР Я. Познанський, а сама угода діяла до жовтня 1925 р., яку згодом пролонгували. Наркомсоцзабез домовився з Наркомосом УСРР про бронювання у вузах і робфаках 2 % місць для інвалідів, а в технікумах – 5 % до загальної кількості місць, але на конкурсній основі. У 1925 – 1926 р. навчалось 600 інвалідів. Витрати місцевого бюджету на утримання інвалідів з поміж інших категорій собезу становили у 1923 – 1924 р. – 44 %, у 1924 – 1925 р. – 63 %, у 1925 – 1926 р. – 63 %, з них 20 % лише на пенсії [4, арк. 21 – 22]. Певна частина коштів спрямовувалася на профосвіту. Так, з 1 по 15 вересня 1925 р. Київський об'єднаний технікум для інвалідів оголосив прийом студентів на інструкторсько-технічне відділення, започаткувавши підвідділи текстильно-швейного спрямування [8]. За формою навчання це були курси, розраховані на підготовку інструкторів ремісників, кваліфікованих робітників для невеликих кооперативно-виробничих об'єднань. Учнів забезпечували безкоштовним навчанням, гуртожитком і харчуванням, а термін навчання тривав 2 роки. В анкеті слухача профтехнічних курсів налічувалося 28 запитань, у тому числі про соціальне походження, національність, сімейний стан, місце проживання, заняття до 1917 р., партійність, служба в арміях (царській, червоній), читання книг, форма і тип соціального забезпечення. Витрати на їх навчання сплачували собези або районні спілки кооперації інвалідів.

У 1921 р. виник і діяв Всеукраїнський комітет допомоги хворим та пораненим червоноармійцям, котрий підпорядкував роботу комітету з поліпшення побуту червоноармійців при НКСЗ УСРР. Він переймався працевлаштуванням демобілізованих червоноармійців, розподіляв продпайки, брав участь в організації «неділі допомоги червоноармійцям».

НКСЗ у 1921 р. виділив 13,5 млн. крб. з основного та 90 млн. додаткового фінансування, з них на долю пенсій інвалідам війни припадало 34,4 %, на утримання установ собезу (будинки інвалідів тощо) – 17,4 %. У 1921 р. налічувалося 184201 пенсіонер, з них інвалідів війни – 15559, інвалідів праці – 17091, а також 369 різних установ, у яких перебувало 36082 інваліда. Необхідно зазначити, що 25 % контингенту установ собезу становили інваліди громадянської війни [9, арк. 3].

11 листопада 1921 р. НКСЗ, Наркомзем, Південбюро ВЦРПС і Наркомфін провели спільну нараду, учасники якої визнали основною формою соціального забезпечення червоноармійців державну у вигляді грошового і натурального змісту пайка. Натуральна форма для міського населення обмежувалася пайком, до якого входило постачання палива, взуття, одягу, а сільського – забезпечення предметами широкого постачання, реманентом, звільнення від центральних податків. Уряд дозволив червоноармійцям один раз на місяць відправляти безкоштовно бандероль вагою 20 фунтів, а також листи, перекази. В губерніях органами соціального забезпечення надавалася всіляка допомога інвалідам війни та родинам червоноармійців, щоб полегшити їх матеріально-побутове становище, яке було нестерпним. Система соціального забезпечення дбала про збереження життя, а не про підвищення прожиткового мінімуму чи досягнення високого рівня достатку.

Голод 1921 – 1923 рр. поглибив соціальну напругу в суспільстві і значно посилив навантаження на центральні та особливо місцеві органи собезу. Весною 1922 р. президія Київського губвиконкому, зважаючи на катастрофічну ситуацію з матеріальним забезпеченням знедолених груп населення, визнала доцільним ліквідувати систему собезу, яка не задовольняла потреби і лише «підривала авторитет радянської влади» [9, арк. 2]. Ліквідаторські настрої спостерігалися в усіх губвиконкомів УСРР, але НКСЗ продовжував існувати, рятуючи десятки тисяч інвалідів від голодної смерті, займаючись їх працевлаштуванням та іншими соціальними допомогами.

У 1923 р. в Україні виникла Військова Комісія Допомоги Інвалідам (ВКДІ), яка замінила військові комісії при ЦК Допголу. Вони почали діяти при губвійськомісаріатах, а наприкінці 1924 р. були реорганізовані і підпорядковувались уповноваженим Реввійськради УВО. Комісія здійснювала допомогу за рахунок відрхувань військового відомства. Існував також Всеросійський комітет допомоги хворим і пораненим червоноармійцям, інвалідам війни, але при ВЦВК. Ідея його створення належала Л.Д. Троцькому восени 1921 р., а згодом у січні 1923 р. постала Центральна Об'єднана Комісія допомоги інвалідам війни, яку очолив член РВР СРСР, начальник ПУРу Антонов-Овсієнко [10]. Головою Всерокодопомоги у 1919 – 1923 рр. була Н.І. Троцька, а восени 1924 р. сам М.І. Калінін. До них зверталися інваліди воєн, червоноармійці,

члени їх сімей. Зокрема, 12 грудня 1919 р. на адресу Л.Д. Троцького надійшов лист від політкомісара 216/433 робітничо-селянського полку Бутузова, який перебував вісім місяців в шпиталі. Лист виявився цікавим, бо до Троцького звертався його земляк. «Пишу Вам, як своєму дорогому вождю, – наголошував він, – вождю знедолених і пригночених, пишу як червоний воїн і як колишній політпрацівник... Пишу ще і як уроженець Херсонської губернії Єлизаветградського повіту, що виріс і працював в якості машиніста до 35 років у Вашого дядька Григорія Леонтійовича та у Вашого «папаші» Давида Леонтійовича. Дорогий вождь Лев Давидович, благаю Вас іменем покійниці Вашої мами Аннети Леонтіївни, на могилу якої мав щастя ставити пам'ятник, не залишити мого прохання без уваги». Він воював на Україні, але у 1918 р. переїхав до Курська, організував там 433-й стрілковий селянський полк, але в боях під Оренбургом втратив ногу, яку руйнувала гонгрена, тому просив влаштувати на лікування з належним харчуванням і доглядом. «Ще раз благаю, дорогий Лев Давидович, врятуйте мене, бо я хочу жити і працювати для радянської влади» [11, арк. 7], – волав «комполка» Бутузов, хоча мав справжнє прізвище Цимбал. 2 січня 1920 р. Троцький відправив його листа з резолюцією: «В Комітет допомоги пораненим і хворим. Прошу допомоги».

В Україні також лікували поранених і хворих червоноармійців, а командний склад «старої армії» віднесли до «декласованої групи», що лише перебував на обліку в органах собезу, мав деякі пільги, проте не забезпечувався в установах Наркомсоцзабезу. В Ялті відкрили санаторій «Червона Зірка» на 35 місць зимою та 50 влітку.

В основному лікувалися хворі на туберкульоз, але «пропускна спроможність» санаторія виявилася далеко від оптимальної. У 1927 р. лише у Вінницькій окрузі на обліку окрсобезу перебували 236 інвалідів громадянської та 797 імперіалістичної воєн, а в Зінов'євській окрузі – 3730 інвалідів імперіалістичної війни та 193 громадянської [12, арк. 32], тобто у декілька раз перевищували наявну кількість «койкомест» санаторія «Червона Зірка». Протезування чекали 7000 інвалідів в містах і 50000 в селах, а протезні заводи Харкова та Києва випускали лише 1000 протезів на рік [12, арк. 33 – 35], тому вони виготовляли їх самотужки, щоб пересуватися і жити.

Державні органи влади в УСРР видали низку нормативно-правових актів, якими намагалися упорядкувати механізм соціального забезпечення, визначити його суспільно-політичні пріоритети. Так, 21 листопада 1923 р. ВУЦВК прийняв постанову «Про невідкладні заходи надання допомоги демобілізованим червоноармійцям», якою передбачив створення відповідної комісії з числа представників Наркомсоцзабезу, Наркомпраці, КНС. Основний акцент соціального забезпечення, особливо сільського контингенту, відводився організації комітетів взаємодопомоги. Протягом 1924 р. з'явилося декілька постанов, якими надавалися соціальні пільги «військовим інвалідам і родинам військових службовців», а також встановлювали норми пенсійного забезпечення інвалідів 1-ої групи (22 крб.), 2-ої групи (15 крб), на місяць [13]. Зокрема, постанова ВУЦВКу «Про порядок і норми соціального забезпечення військових інвалідів і родин військових службовців, що утратили годувальника» від 21 серпня 1924 р., віднесла справу пенсійного забезпечення інвалідів до місцевого бюджету. Губвиконкоми мали право зменшувати розміри пенсій. 22 жовтня 1925 р. Наркомпраці СРСР розіслав циркуляр № 276/653, у якому йшлося про заборону видавати від 1 жовтня 1925 р. пенсії і допомоги військовослужбовцям, яких звільняли з фондів соціального страхування і переводили на державне забезпечення. У 1927 р. уряд вимагав абсолютно вичерпного виявлення кількості військовослужбовців для встановлення «порядку та розміру надання пільг», визнавши недостатньою допомогу відповідним категоріям сільського контингенту собезу [14].

У 1930 – 1931 рр. Наркомсоцзабез видав декілька розпоряджень, які мали тоді офіційну назву «обіжник». Зокрема, 13 серпня 1930 р. НКСЗ публікував обіжника № 142 «Про усунення хиб і недоліків у справі соціального забезпечення родин осіб, призваних до лав Червоної армії», якого надіслали до всіх окрінспектур соцзабезу. У ньому йшлося про невиконання урядових постанов стосовно забезпечення червоноармійців. «Незадовільне поставлення справи соціального забезпечення родин військових службовців, – зазначалося в офіційному документі НКСЗ УСРР, – характеризується тими самими недоліками і хибами, що були й до цього, а саме: недостатністю асигнувань, неохопленістю забезпеченням родин червоноармійців-пільговиків, несвоєчасністю залічення на забезпечення їх прав на встановлені пільги тощо» [15]. До недоліків, які гальмували дієве матеріально-побутове забезпечення, віднесли «незадовільне ознайомлення апарату із законами про пільги» і «кволу популяризацію цих законів». Заходи НКСЗ, передбачені ним, були спрямовані на подолання так званої «бюрократичної тяганини», але цього виявилось недостатньо.

В умовах форсованої індустріалізації та масової колективізації про соціальне забезпечення не забували, але фінансування поступово зменшували. Право на соціальне забезпечення мали родини рядового та молодшого старшинського складу строкової служби, а також курсанти 3-х місячних курсів перемінного складу територіальних частин. 29 червня 1932 р. НКСЗ видав чергову інструкцію про забезпечення сімей військовослужбовців, скасувавши попередні. Їх забезпечували з двох обставин: родина позбувалася на час служби годувальника, а держава намагалася не лише поповнити склад армії, а також перевиховувати селянську молодь. У лютому 1932 р. інспектори Велико-Білозерського, Верхньо-Дніпровського райсобезів інформували апарат НКСЗ про скарги «червоноармійців-пільговиків» на жакливе становище їхніх родин в українських села [16, арк. 59]. В основному надходила матеріально-грошова допомога, але недостатня. Пільги і матеріальна допомога виявилися декларованими, а норми – від 10 до 20 крб. також не виконувалися. 7 лютого 1932 р. НКСЗ надіслав доповідну записку «Про соціальне забезпечення родин червоноармійців», у якій йшлося про недоліки. «Допризивники 1931 року по селах, а вірніше їх родини, – зазначалося там, – ще соцзабезпечення не одержують, бо з листопада місяця минулого року, списки райвійськомату знаходяться при РВК не розіслані по селах, очевидно з причини нестабільності в роботі секретарів РВК, які безпосередньо керують такою роботою» [17, арк. 15]. Районний апарат не подавав навіть списки на одержання грошей, а по селах їх взагалі не складали. 8 березня 1932 р. інспектор відділу пенсій НКСЗ звернувся з своєрідним листом-запитом до інспектора собезу Сквирського району. «З надісланої Вами відомості про наслідки перевірки виконання законоположень про пільги й переваги червоноармійцям та їхнім родинам видно, – наголошував він, – що з 17 родин червоноармійців міста задоволено допомогою тільки одна родина, а з 111 родин села, задоволено тільки 23. НКСЗ пропонує негайно сповістити чому є така недоохопленість та яких вжито Вами заходів до її ліквідації. При чому ви зовсім не подали відомості про наслідки виконання законів по інших пільгах. Треба надіслати і такі відомості» [17, арк. 30]. Допомога надходила «кволо», тому що села Сквирського району були охоплені голодом, а також інші райони України, судячи з листів селян та офіційних докладних записок державних органів.

Діяльність НКСЗ та його місцевих установ заслуговує на окреме дослідження, так як суспільство опинилося в екстремальних соціальних умовах, коли йшлося вже не про матеріальну допомогу, а про порятунок. Планом НКСЗ на 1932 – 1933 р. передбачалося підвищення норм пенсій інвалідам громадянської війни, натуральна і грошова допомога на утримання дітей і похорон, працевлаштування, боротьба з безпритульністю і проституцією. У 1929 – 1930 р. на обліку органів собезу перебувало 7800 пенсіонерів-інвалідів громадянської війни, але у 1932 р. виявилось 9000, хоча пенсія для сільських пенсіонерів без сільськогосподарських доходів становила у 1931 р. 10 – 20 крб. (залежало від наявності утриманців), у 1932 р. – від 13 до 30 крб., а для тих що мали присадибні ділянки від 4 до 8 у 1931 р. та 8 – 18 крб. у 1932 р. На соціальне забезпечення у 1933 р. виділялося 170,6 млн. крб., з них дві третини за рахунок громадських організацій, а 43,4 млн. з державного бюджету. У прикордонній смузі (Коростенська, Волинська, Кам'янецька, Могилівська та інші округи) в 1931 р. налічувалося 35327 осіб, що перебували на обліку органів собезу, з них 20996 пенсіонерів. Охоплення військовослужбовців, інвалідів воєн тут становило 69,9 %, а по Україні 69,6 %, а по селах 50 – 70 % [17, арк. 49], тобто не всі мали допомогу, хоча у 1932 – 1933 рр. вона виявилася мізерною і недостатньою.

Таким чином, соціальне забезпечення інвалідів воєн та родин червоноармійців відбувалося у 1920 – початку 30-х рр. з виразною тенденцією перегляду кількісного і соціального складу, його скорочення, переведення на організаційні форми взаємодопомоги, кооперації і трудової діяльності. Органи собезу діяли переважно за рахунок місцевих бюджетів. Допомога була мізерною, несвоєчасною і далекою від стабільного забезпечення. Вона не вирішувала побутових і матеріальних проблем, але засвідчувала політико-ідеологічну увагу державних структур до знедолених соціальних категорій. Система соціального забезпечення не охопила всієї кількості інвалідів війни, особливо сільських районів.

Джерела та література:

1. Гражданская война и военная интервенция в СССР. / Энциклопедия. – М., 1987. – С. 14.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1119.
3. Российский государственный архив экономики (далі – РГАЭ). – Ф. 4347. – Оп. 1. – Спр. 39.
4. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1468.
5. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1580.

6. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1913.
7. Об использовании труда слепых // Вестник социального обеспечения. – 1926. – № 3 – 4. – С. 5 – 6.
8. Об условиях приема инвалидов в Киевский техникум НКССО на 1925 – 26 учебный год // Вісник соціального забезпечення. – 1925. – № 1 – 2. – С. 110 – 112.
9. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 40.
10. Год работы Всерокомпома. Отчет Всероссийского комитета помощи больным и раненым красноармейцам и инвалидам войны при ВЦИК Советов за период с октября 1922 г. по октябрь 1923 г. – М., 1923. – С. 4.
11. РГАЭ – Ф. 4347. – Оп. 1. – Спр. 9.
12. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1914.
13. ЗУ України. – 1924. – № 29. Арт. 599.
14. Бюлетень ЦКК КП(б)У – НК РСІ УСРР. – 1927. – № 2. – С. 32 – 33.
15. Вісник соціального забезпечення. – 1930. – № 5 – 6. – С. 29 – 32.
16. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 2541.
17. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 2510.

Аннотация

Анализируется общая численность инвалидов двух войн - первой мировой и гражданской, классификация социального статуса а также виды материальной, бытовой, медицинской и социально-реабилитационной помощи. Освещается политико-идеологический аспект системы социального обеспечения данной социальной категории населения Украины в 1920 – 1930-х гг.

Ключевые слова: советская власть, социальное обеспечение, продпайок, социальный статус, взаимопомощь, трудоустройство.

Annotation

The general quantity of invalids of two wars is analysed - first world and civil, classification of social status and also kinds material, domestic, medical and to the social help. The system of public welfare of this social category of population of Ukraine is illuminated in 1920-s – 1930-s

Keywords: soviet power, public welfare, prodпайок, social status, mutual help, employment.

УДК 94(477) «1943-1945»

**Тетяна Шелейко
(Кременчук)**

ВІДНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ РУХОМОГО СКЛАДУ ЗАЛІЗНИЦЬ УКРАЇНИ. 1943 – 1945 РР.

Розкриваються шляхи відновлення інфраструктури рухомого складу залізниць України після вигнання гітлерівських окупантів.

Ключові слова: відновлення, інфраструктура, рухомий склад, II світова війна.

Залізничний транспорт України відігравав у період II світової війни виняткову роль, яку науковцям належить повною мірою ще осмислити. Саме залізничні перевезення забезпечували основну частину постачальних заходів для фронту, а також евакуаційні та цивільні вантажопотоки у тилу обох супротивників. Через свою значимість залізничні об'єкти і транспорт перебували упродовж усієї війни під постійним прицілом військ обох ворогуючих сторін, зазнаючи при цьому колосальних руйнувань.

Та якщо функціонування цієї галузі економіки у роки війни знайшло своє віддзеркалення в кількох загальних та спеціальних працях [1; 2; 3; 4], то відродження рухомого складу й обслуговуючої його інфраструктури в УРСР дослідники торкалися лише поверхово та побіжно. Саме прагненням заповнити вказану прогалину викликана поява цієї статті, метою якої є аналіз відбудовної стратегії щодо відновлення інфраструктури рухомого складу залізниць та шляхів розв'язання складних, фінансово-матеріальних і кадрових проблем в процесі її відтворення.

Повертаючись на об'єкти свого господарювання, залізничники виявляли їх у вщент зруйнованому стані, відновлення якого потребувало значних матеріальних, фінансових і трудових ресурсів. Так, серед технічних засобів паровозного господарства Південної залізниці у довоєнний період було 10 основних (Белгород, Харків-Сортувальний, Харків-Пасажирський, Лозова, Полтава, Основа, Люботин, Ромни, Білопілля, Кременчук) та 7 оборотних паровозних депо. В результаті бойових дій та окупації повністю були зруйновані основні депо на станціях Кременчук, Лозова, Білопілля, Люботин, Харків-Сортувальний, а також оборотні депо на станціях Красноград і Ромодан. У цих пунктах руйнаціям були піддані усі будівлі депо й майстерень, екіпірувальні пристрої-естакади, шлакозбірники, мастильні господарства, піскопостачання і поворотні пристрої,